

Kako su odrastale europske generacije? Demografski i socioekonomski događaji povezani s tranzicijom u odraslu dob u Europi

DOI: 10.5613/rzs.51.3.6

UDK 316.728(4)*19*:316.346.32
316.346.36(4)*19*:316.7]:303.462

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 15. 03. 2021.

Ivan ČIPIN <https://orcid.org/0000-0002-5624-0359>*Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska*
*icipin@efzg.hr*Petra MEĐIMUREC <https://orcid.org/0000-0003-2616-2457>*Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska*
pmedimurec@efzg.hr

SAŽETAK

Koristeći se podacima za 29 zemalja iz devete runde Europskoga društvenog istraživanja, ovaj rad istražuje međugeneracijske promjene u tranziciji u odraslu dob u Europi. Fokus je na ključnim životnim događajima koji obilježavaju tranziciju u odraslu dob; u radu se odvojeno prema spolu analiziraju međugeneracijske promjene i razlike među europskim regijama u ulasku na tržište rada, napuštanju roditeljskog doma, prvom suživotu s partner(ic)om, sklapanju prvog braka i prvom roditeljstvu. Rezultati pokazuju da se tranzicija u odraslu dob različito odvijala za tihi generaciju (rođene između 1928. i 1945.), *baby boomere* (rođene između 1946. i 1964.), generaciju X (rođene između 1965. i 1980.) i milenijalce (rođene između 1981. i 1996.), a međugeneracijske promjene u tranziciji u odraslu dob odvijale su se drukčijim intenzitetom u sedam analiziranih europskih regija. Prvo roditeljstvo povezano je s drugim životnim događajima koji obilježavaju tranziciju u odraslu dob, a suživot s partner(ic)om i ulazak u brak pritom se ističu kao najjači prediktori za prvo roditeljstvo. Povezanost drugih životnih događaja u sklopu tranzicije u odraslu dob s prvim roditeljstvom varira među generacijama i među europskim regijama. Nalazi upućuju na važnost socioekonomskih, institucionalnih i normativnih čimbenika u objašnjavanju drukčijih putanja u sklopu tranzicije u odraslu dob. K tome, uključivši u analizu i bivše socijalističke zemlje koje su rijetko bile dio sličnih prijašnjih istraživanja, ovaj rad pridonosi spoznajama o validnosti primijenjenih teorijskih paradigmi o tranziciji mladih u odraslu dob u širem europskom makrokontekstu, a da istodobno ukazuje i na kompleksnost istih u svjetlu njihovih razlika među različitim europskim regijama.

Ključne riječi: tranzicija u odraslu dob, međugeneracijske promjene, komparativna analiza, Europsko društveno istraživanje

1. UVOD

Od osamdesetih godina 20. stoljeća tranzicija u odraslu dob privlači pozornost istraživača koji se bave temama vezanima uz obiteljsku demografiju (Kiernan, 1986; Rindfuss, 1991; Shanahan, 2000, Buchmann i Kriesi, 2011; Pailhé i dr., 2014). U prvim desetljećima nakon Drugoga svjetskog rata prijelazno razdoblje iz djetinjstva u odraslu dob u većini industrijaliziranih zemalja uglavnom su obilježavala tri ključna životna događaja: završetak školovanja, zapošljavanje i zasnivanje obitelji. Ti su se događaji završetkom adolescencije najčešće brzo jedan za drugim odvijali, bili su kronološki poredani i događali su se uglavnom prije 25. godine života (Modell, Furstenberg i Hershberg, 1976). Brojna istraživanja pokazala su da su se od sedamdesetih godina tzv. "standardni putevi" tranzicije u odraslu dob postupno mijenjali (Corijn i Klijzing, 2001; Billari, 2004; Schwanitz 2017) i da su se pojavili novi obrasci tranzicije u odraslu dob (Billari i Liefbroer, 2010). Nova demografska ponašanja, poput kohabitacije, samačkog života, života bez djece i izvanbračnog roditeljstva, postala su češća i prihvaćenija, što je dovelo do destandardizacije i povećane složenosti procesa tranzicije u odraslu dob (Shanahan, 2000). Važni životni događaji koji su ranije obilježavali ulazak u odraslu dob, poput završetka formalnog obrazovanja, pronalaska plaćenog posla, odlaska iz roditeljskog doma u vlastiti stambeni prostor, sklapanja braka i roditeljstva počeli se odgađati ili odvijati nestandardnim slijedom, a to je djelomično izmijenilo i neke sociodemografske procese.

Brojne europske zemlje u novije se vrijeme suočavaju s demografskim, ekonomskim i društvenim izazovima, koji su izravno ili neizravno povezani s procesima koji uključuju nizak fertilitet, dulji suživot s roditeljima, sve kasniji završetak formalnog obrazovanja i ulazak na sve nestabilnije tržište rada te diverzifikaciju životnih aranžmana. Niska razina fertiliteta izaziva veliku pozornost i u znanstvenoj literaturi i u široj javnosti ponajprije zbog svojih dugoročnih implikacija, poput ubrzavanja procesa demografskog starenja, depopulacije te posljedica koje ima na ekonomiju, tržište rada i socijalnu državu (Bloom i dr., 2010). U mnogim europskim državama nizak fertilitet povezan je s odgodom cijeloga skupa životnih događaja u životima mladih odraslih ljudi. U posljednjih nekoliko desetljeća otežano rješavanje stambenog pitanja, u kombinaciji s prekarnom radnom situacijom i produljenim obrazovanjem, dovelo je do stanja u kojoj velik udio mladih punoljetnih osoba u zemljama južne Europe još uvijek živi s roditeljima, često i u tridesetim godinama života (Aassve i dr., 2002; Iacovou, 2010). Današnje mlade generacije, u usporedbi s prijašnjim generacijama u njihovoj mladoj odrasloj dobi, žive u uvjetima veće socioekonomske nesigurnosti (Rahman i Tomlinson, 2018), što može odgoditi životne događaje povezane s tranzicijom u odraslu dob i dovesti do neostvarenja

fertilitetnih namjera i povećanja udjela ljudi bez djece (Fahlén i Oláh, 2018). Istraživanja za neke europske zemlje sugeriraju da su milenijalci prva generacija koja je u ekonomski nepovoljnijem položaju od generacije svojih roditelja (Chauvel i Schröder, 2014). Te međugeneracijske nejednakosti u životnim šansama mogle bi potkopati solidarnost među generacijama i predstavljaju ključan izazov nositeljima politika i ostalim važnim dionicima društvenog života diljem Europe.

Komparativna istraživanja o međugeneracijskim sličnostima i razlikama u tranziciji u odraslu dob (Elzinga i Liefbroer, 2007; Billari i Liefbroer, 2010) znatno su rjeđa nego istraživanja za pojedinačne zemlje u zapadnoj i sjevernoj Europi za koje postoje bogati izvori anketnih podataka (Schwanitz, 2017). Za postsocijalističke europske zemlje sustavni pregledi međugeneracijskih sličnosti i razlika u tranziciji u odraslu dob znatno su rjeđi, a za neke zemlje u potpunosti nedostaju. Jedno istraživanje (Schwanitz, 2017) o tranziciji u odraslu dob u osam europskih zemalja, od čega pet postsocijalističkih, pokazalo je da se tranzicija u odraslu dob u različitim zemljama različito odvija i da se razlikuje prema spolu i razini obrazovanja. Ovaj se rad naslanja na postojeće empirijske nalaze i upotpunjuje postojeću literaturu o međunarodnim različitostima u tranziciji u odraslu dob u europskim zemljama iz generacijske perspektive. Prvi je cilj ovog rada istražiti kako se tranzicija u odraslu dob mijenjala među generacijama i jesu li se te promjene odvijale različito u različitim europskim regijama. U radu uspoređujemo četiri dobro poznate demografske kohorte (Dimock, 2019), tihu generaciju (rođene između 1928. i 1945.), *baby boomere* (rođene između 1946. i 1964.), generaciju X (rođene između 1965. i 1980.) i milenijalce (rođene između 1981. i 1996.) koristeći se podacima za 29 europskih zemalja koje su sudjelovale u devetoj rundi Europskoga društvenog istraživanja ESS, 2018). Fokus je na životnim događajima koji obilježavaju tranziciju u odraslu dob; u radu se odvojeno prema spolu analiziraju međugeneracijske promjene i međunarodne razlike u ulasku na tržište rada, napuštanju roditeljskog doma, prvom suživotu s partner(ic)om, sklapanju prvog braka i prvom roditeljstvu. U radu se potom detaljnije istražuje prvo roditeljstvo kao jedan od ključnih događaja u tranziciji u odraslu dob (Liefbroer i Toulemon, 2010) i, povezano s tim, drugi je cilj ovog rada istražiti kako su ostali životni događaji u sklopu tranzicije u odraslu dob povezani s prvim roditeljstvom i je li se i u kojoj mjeri njihova povezanost s prvim roditeljstvom mijenjala među generacijama te razlikuje li se i kako među europskim regijama. Za razliku od prijašnjih sličnih istraživanja, važan je doprinos ovog rada to što uključuje i u međunarodni kontekst stavlja zemlje jugoistočne Europe, Crnu Goru, Hrvatsku i Srbiju, koje su rijetko obuhvaćene komparativnim istraživanjima o toj temi. Jer upravo istraživanja iz međunacionalne komparativne perspektive, koja uključuju velik broj zemalja, omogućuju bolju spoznaju utjecaja institucionalnih činitelja u različitim zemljama/regijama (ekonomija, kultura, socijalne politike i tržište

rada) na tranziciju u odraslu dob. Dodatno, u radu uspoređujemo tranziciju u odraslu dob kod milenijalaca s tranzicijom u odraslu dob kod starijih generacija, imajući u vidu sve složenije i raznovrsnije puteve u odraslu dob kod mlađih generacija. U nastavku rada opisujemo teorijske spoznaje i empirijska istraživanja o obrascima tranzicije u odraslu dob i ispitujeemo njihovu utemeljenost koristeći se najnovijim dostupnim podatcima koji pokrivaju većinu europskih zemalja.

2. TRANZICIJA U ODRASLU DOB – TEORIJSKA PODLOGA

Teorijsku osnovu za ovo istraživanje čini paradigma životnog ciklusa, koja je vrlo korisna u razumijevanju tranzicije u odraslu dob. Tijekom posljednjih nekoliko desetljeća perspektiva životnog ciklusa služila je istraživačima kao paradigma, a manje kao znanstvena teorija u strogom smislu izvođenja koherentnog niza hipoteza iz osnovnih pretpostavki koje se mogu empirijski testirati (Bernardi, Huinik i Settersten, 2019). Ona naglašava da kohorte rođenih proživljavaju jedinstvena iskustva oblikovana institucionalnim i strukturnim uvjetima, poput države blagostanja i obiteljskih politika, koje pomažu identificirati učinke institucionalnih uvjeta na životne događaje (Buchmann i Kriesi, 2011). Prema toj teorijskoj perspektivi ljudski životi nisu oblikovani samo njihovim osobnim odlukama nego i ranijim životnim okolnostima, obiteljskim i socijalnim mrežama te institucionalnim, kulturnim i gospodarskim kontekstom u kojem ljudi žive. Čimbenici koji mogu objasniti razlike među zemljama u obrascima tranzicije u odraslu dob, čimbenici poput ekspanzije tercijarnog obrazovanja, porasta sudjelovanja žena u radnoj snazi, pada stope sklapanja braka i povećanja izvanbračne kohabitacije, kasnijeg sklapanja braka i kasnijeg roditeljstva, u nekim su zemljama više došli do izražaja, a u nekima manje, ali gotovo u svim zemljama ti čimbenici imaju nekog utjecaja na tranziciju u odraslu dob. No, institucionalni aranžmani i socijalne politike, prikazani preko režima države blagostanja, također učinkovito oblikuju obrasce tranzicije u odraslu dob i mogu u većoj ili manjoj mjeri biti oblik zaštitne mreže protiv nesigurnosti koja djeluje na odgodu životnih događaja koji sačinjavaju tranziciju u odraslu dob (Blossfeld i dr., 2005).

Prvo zaposlenje, napuštanje roditeljskog doma, prva kohabitacija, sklapanje prvog braka i prvo dijete mogu se promatrati iz perspektive životnog ciklusa, odnosno ovise o dobi. Ti se životni događaji međusobno razlikuju i ne moraju nužno biti povezani s istim čimbenicima ili imati jednake posljedice. Vrijeme i brzina tranzicije u odraslu dob razlikuju se među zemljama i među socioekonomskim skupinama, a te su se razlike povećale među mlađim generacijama (Billari i Liebroer, 2010). U nastavku donosimo kratak pregled dosadašnjih empirijskih istraživanja o vremenskoj dimenziji tranzicije u odraslu dob za svaki od životnih događaja u mladoj odrasloj dobi koji analiziramo u ovom radu.

2.1. Prvo zaposlenje

U mnogim razvijenim zemljama mladi se suočavaju s ekonomskom nesigurnošću, koja još više dolazi do izražaja u vremenima ekonomske krize (Sobotka, Skirbekk i Philipov, 2011). U kontekstu ovog rada ekonomsku nesigurnost smatramo čimbenikom rizika za pojedince, koji se uglavnom odnosi na pojavu nesigurnosti na tržištu rada, kao što je, na primjer, nezaposlenost te pojava poslova na određeno vrijeme, često na kratak rok (Kreyenfeld, Andersson i Pailhé, 2012). U posljednjih nekoliko desetljeća povećala se stopa nezaposlenosti mladih, djelomično povezana s globalizacijom i tehnološkim promjenama koje su smanjile broj radnih mjesta koja su mladi ranije popunjavali. Istodobno, porastom gospodarske liberalizacije, radna mjesta koja su u prošlosti imala dugoročnu sigurnost zamijenjena su nesigurnim i slabo plaćenim poslovima s ugovorima na određeno vrijeme. Mills i Blossfeld (2013) tvrde da su globalizacija i njezini učinci ključni za razumijevanje nedavnih promjena u tranziciji mladih u odraslu dob. Globalizacija je prema Blossfeldu i dr. (2005) razumno objašnjenje za te promjene jer je, objašnjavaju autori, dovela do visoke razine nesigurnosti, među ostalim ekonomske i radne nesigurnosti, što stvara uvjete pod kojima mnogi mladi "ne uspijevaju napredovati" (Sanderson, Skirbekk i Stonawski, 2013). To pogoršanje ekonomskog položaja osobito je izraženo među mladima niskog i srednjeg obrazovanja (Adserà, 2017), što može dovesti do sve veće socijalne nejednakosti. A upravo sile globalizacije povećavaju nejednakost pružajući više prilika za bolje obrazovane mlade. Istodobno, životne okolnosti obilježene prekarim radnim karijerama stvaraju osjećaj ekonomske nesigurnosti za pojedince, jer ti poslovi često impliciraju nesigurnu budućnost (Scherer, 2009). Posljednjih se desetljeća u Europi porast broja radnih mjesta s nesigurnim uvjetima rada smatra glavnim pokretačem odgode prvog roditeljstva (ne samo za žene) i niže stope fertiliteta (Kreyenfeld i dr., 2012; Mills i Blossfeld, 2013; Neels, Theunynck i Wood, 2013). U južnoj Europi, gdje su žene češće skrbnice, a muškarci glavni hranitelji, pogoršanje izgleda muškaraca na tržištu rada može negativno djelovati na fertilitet (Vignoli, Drefahl i De Santis, 2012).

2.2. Napuštanje roditeljskog doma

Istraživanja su potvrdila velike razlike među europskim zemljama u vremenu i razlozima odlaska mladih odraslih osoba iz roditeljskog doma (Billari i Liefbroer, 2010; Aassve, Arpino i Billari, 2013). Na vrijeme odlaska iz roditeljskog doma djeluju individualna obilježja, poput razine obrazovanja, sociodemografska obilježja roditelja, ali i sociokulturološko okruženje i povijesni kontekst (Goldscheider i Goldscheider, 1999; Iacovou, 2010). Jedan od razloga velikog interesa demografa za proučava-

nje napuštanja roditeljskog doma njegova je povezanost s dubokim demografskim promjenama koje su najprije počele u zemljama zapadne i sjeverne Europe šezdesetih godina 20. stoljeća i koje su stavljene pod teorijsku paradigmu naziva druga demografska tranzicija (van de Kaa, 1987; Lesthaeghe, 1995). Te promjene uključuju dva procesa koja su povezana s obrascima napuštanja roditeljskog doma: pad stope sklapanja braka koji nije u potpunosti kompenziran porastom izvanbračne kohabitacije i rast samačkog života prije prvog ulaska u zajednički suživot s partnerom. Životni aranžmani u manje bogatim europskim državama vjerojatno su donekle povezani s ograničenjima koja ne odgovaraju ranom osamostaljenju, poput neriješenoga stambenog pitanja i nesigurnosti zaposlenja, te nedostatku institucionalne potpore. S druge strane, u pojedinim zapadnoeuropskim državama mlade odrasle osobe mogu napustiti roditeljski dom bez znatnog gubitka životnog standarda zahvaljujući i dobro razvijenoj institucionalnoj podršci države blagostanja. Primjerice, mlađa dob pri odlasku iz roditeljskog doma u tim zemljama često se pripisuje naprednoj socijalnoj državi koja pruža visoku razinu potpore mladim odraslim osobama, kao što su studentski krediti, naknade za nezaposlenost i socijalna skrb te stambene subvencije (Billari i Liefbroer, 2007). Istodobno, neka su istraživanja dovela u vezu obrasce kasnijeg napuštanja roditeljskog doma u južnoj Europi s vrlo niskim fertilitetom (Dalla-Zuanna, 2001). To može biti povezano i s činjenicom da su u tim zemljama međugeneracijske obiteljske veze puno jače, a individualistička kultura puno slabija nego u zemljama sjeverne i zapadne Europe gdje mladi napuštaju roditeljski dom u relativno ranoj dobi (Reher, 1998).

2.3. Prva kohabitacija i prvi brak

Demografska istraživanja pokazala su da se dob pri sklapanju braka znatno razlikuje među generacijama, kalendarskim razdobljima i zemljama (Billari, 2005; Sobotka i Toulemon, 2008; Hoem i dr., 2009). Diljem Europe odgađa se sklapanje prvog braka (Sobotka i Toulemon, 2008; Hoem i dr., 2009), a povećala se i varijanca prosječne dobi pri sklapanju prvog braka (Billari i Liefbroer, 2010). Sklapanje prvog braka i dobivanje prvog djeteta, osim što su se pomaknuli na kasniju dob, više nisu u tolikoj mjeri međusobno povezani kao što su to bili u ranijim generacijama (Corijn i Klijzing, 2001). Povijesno gledano, zemlje sjeverne i zapadne Europe razlikovale su se od ostatka europskih zemalja po neuobičajeno visokoj prosječnoj dobi pri sklapanju braka i visokom udjelu neoženjenih/neudanih (Hajnal, 1965). Malo je dokaza o jasnoj konvergenciji među zemljama u ovim životnim događajima. Elzinga i Liefbroer (2007) u komparativnoj analizi europskih zemalja pokazali su da zemlje sjeverne i zapadne Europe konvergiraju prema novim trendovima u tranziciji u odraslu dob, koje karakteriziraju i odgoda prvih bračnih zajednica i duga

razdoblja predbračne kohabitacije, nakon koje slijedi rađanje prvog djeteta. U sličnoj analizi, samo za žene, Billari i Liefbroer (2010) pokazali su da je difuzija novih demografskih ponašanja (kao što je npr. kohabitacija) najprije započela u sjevernoj Europi, zatim u zapadnoj Europi, a u novije se vrijeme proširila na južnu i istočnu Europu. Dakle, "alternativni" životni aranžmani mladih, poput kohabitacije i roditeljstva izvan braka, širili su se za iste europske demografske kohorte vrlo različito, ovisno i o različitim normativnim okruženjima u Europi (Fokkema i Liefbroer, 2008).

2.4. Dob za prvo roditeljstvo

U literaturi o tranziciji u odraslu dob dobro je dokumentirano na koji način drugi životni događaji u sklopu te tranzicije djeluju na fertilitet (vidjeti npr. Baizán, Aassve i Billari, 2003). Prvo roditeljstvo jedan je od ključnih događaja u tranziciji u odraslu dob te se porast prosječne dobi pri rađanju prvog djeteta dogodio diljem Europe. Prosječna dob pri prvom porodu, uz izvjesne varijacije među zemljama, znatno je porasla u posljednjih nekoliko desetljeća u gotovo svim europskim državama (Billari i dr., 2007; Mills i dr., 2011; Beaujouan i Sobotka, 2019). Istraživanja na mikrorazini proces odgode rađanja povezuju s brojnim životnim okolnostima. Za početak, odgađanje roditeljstva povezuje se s promjenama u dinamici partnerskih odnosa, što uključuje kasnije stupanje u brak (Corijn i Klijzing, 2001; Mills i Blossfeld, 2005), ulazak u nekoliko veza prije dobivanja prvog djeteta (Wu i Schimmele, 2005) i rast broja parova koji žive u izvanbračnoj kohabitaciji povezanoj s kasnijim stupanjem u brak (Bumpass, Sweet i Cherlin, 1991; Mills, 2004), čak i s potpunom apstinencijom od braka (Gibson-Davis, Edin i McLanahan, 2005). Vrijeme prvog rađanja određeno je i socioekonomskim karakteristikama pojedinca. Istraživanja pokazuju da žene koje planiraju karijeru odgađaju majčinstvo (Gustafsson, 2003, 2005; Knaele i Joshi, 2008; Miller, 2011). Obrazovanije žene vjerojatnije će odgoditi brak i rađanje jer su sklonije izgradnji karijere i povećanju potencijala za zaradu. Iako žene s nižim obrazovanjem ranije rađaju, žene s višim obrazovanjem vjerojatnije će to nadoknaditi u kasnijoj dobi (Sobotka, 2004; Kravdal i Rindfuss, 2008). Istraživanja koja povezuju obrazovanje s fertilitetom zasad ne nude čvrste i nepobitne zaključke. Neki empirijski pronalasci upućuju na obrnuto proporcionalnu vezu između razine obrazovanja i vremena prvog rađanja (Rindfuss, Morgan i Offutt, 1996; Martin, 2000; Lappegård, 2002; Meron i Widmer, 2002), a drugi ne uspijevaju potvrditi vezu između obrazovanja i fertiliteta (Skirbekk, 2008). Pojedinci mogu odgoditi roditeljstvo i zbog ekonomske nesigurnosti, ali između drukčijih institucionalnih okruženja postoje znatne razlike u učinku nesigurnosti na vrijeme rađanja (Mills i Blossfeld, 2005). Istraživanja na primjeru Italije pokazuju da kasniji odlazak iz roditeljskog doma može ograničiti konačnu veličinu obitelji jer smanjuje potenci-

jalni vremenski interval za roditeljstvo (Dalla-Zuanna, 2001), osobito u slučajevima nerazvijenog sustava socijalnih i najamnih stanova (Tanturri, 2016).

3. ISTRAŽIVAČKE METODE

Ovaj se rad koristi podacima iz devete runde Europskoga društvenog istraživanja (ESS, 2018), koja je provedena tijekom 2018., 2019. i 2020. u 29 zemalja. Europsko društveno istraživanje međunarodno je anketno istraživanje koje se provodi od 2001. s dvogodišnjim razmacima, u svakoj rundi na novom uzorku ispitanika. Iako su prikupljeni podatci presječni, u sklopu rotirajućeg modula u devetoj rundi prikupljeni su podatci o životnom tijeku ispitanika i vremenu, tj. “tajmingu”, životnih događaja koji se povezuju s tranzicijom u odraslu dob. Naša se analiza temelji na tim retrospektivnim podacima i usmjerena je na sljedeće životne događaje: 1) prvi plaćeni posao/stažiranje od barem 20 sati tjedno u trajanju od barem 3 mjeseca, 2) prvi odlazak iz roditeljskog doma i samostalan život u trajanju od barem 2 mjeseca, 3) prvu (bračnu) kohabitaciju¹ u trajanju od barem 3 mjeseca, 4) prvi brak i 5) prvo dijete. Za svaki od događaja u ovom radu provodimo zasebnu analizu povijesti događaja (engl. *event history analysis*) u diskretnom vremenu (npr. Yamaguchi, 1991; Box-Steffensmeier i Jones, 2004) i to odvojeno prema spolu. Analiza povijesti događaja modelira uvjetnu vjerojatnost pojave nekog događaja u vremenu t (u našem slučaju riječ je o prethodno nabrojanim životnim događajima u određenoj dobi) u ovisnosti o odabranim kovarijatima.

3.1. Priprema podataka

Kako bi podatci bili prikladni za analizu povijesti događaja (vidjeti npr. Yamaguchi, 1991: 21-24; Box-Steffensmeier i Jones, 2004: 70), presložili smo ih tako da jedan redak u bazi odgovara jednoj godini u životu svakog ispitanika, počevši od petnaeste godine (dakle, u toj dobi u našoj analizi ispitanici postaju izloženi riziku od nastupanja pojedinog događaja) pa sve do dobi u kojoj je ispitanik doživio promatrani događaj ili do dobi od 34 (uključivo) godine, tj. do završetka intervjua za mlađe ispitanike, što se prije dogodi. Gornja granica od 34 godine života česta je u istraživanjima o tranziciji u odraslu dob (vidjeti npr. Schwanitz, 2017). Analizu smo ograničili na ispitanike rođene 1996. i ranije. Dob u kojoj su ispitanici doživjeli pojedini životni događaj izračunali smo tako što smo godinu rođenja oduzeli od kalendarske godine koju su ispitanici naveli kao vrijeme kad im se zbio određeni životni događaj. Za one ispitanike koji nisu doživjeli događaj izračunali smo razliku

¹ Iz anketnog pitanja “Koje ste godine prvi put živjeli s bračnim drugom ili partnerom/icom tri mjeseca ili dulje?” nije bilo moguće razlikovati bračnu od izvanbračne kohabitacije.

između godine završetka intervjua i godine rođenja. Ispitanike smo pratili najduže 20 godina, od 15. do 34. godine života. Tablica 1 prikazuje, odvojeno prema spolu, sve životne događaje, tj. zavisne varijable u našoj analizi i odgovarajući broj ispitanika, broj osoba-godina (engl. *person-years*) i broj životnih događaja koji bilježimo u uzorku. Svaka zavisna varijabla kodirana je tako da 1 označuje događaj u određenoj životnoj dobi za pojedinog ispitanika u uzorku, a 0 označuje da događaja nije bilo. Ovako pripremljene podatke o povijesti životnih događaja u diskretnom vremenu analiziramo modelima binarne logističke regresije.

Tablica 1: Zavisne varijable u analizi

životni događaj	broj ispitanika	broj osoba-godina	broj životnih događaja
muškarci			
prvi posao	19 198	139 660	16 960
odlazak od roditelja	19 656	180 132	16 931
prva kohabitacija	20 556	242 719	16 256
prvi brak	20 793	287 910	13 064
prvo dijete	20 814	303 378	13 022
žene			
prvi posao	22 829	185 896	19 061
odlazak od roditelja	23 068	179 102	21 247
prva kohabitacija	23 987	237 355	20 438
prvi brak	24 237	284 246	17 510
prvo dijete	24 308	298 508	18 225

Napomena: Prikazane brojke odnose se na ispitanike rođene 1996. ili ranije s poznatim podacima o godini rođenja i godini životnog događaja; iz uzorka za analizu napuštanja roditeljskog doma izuzeti su ispitanici koji nikad nisu živjeli s roditeljima (ukupno 355 ispitanika, muškaraca i žena zajedno).

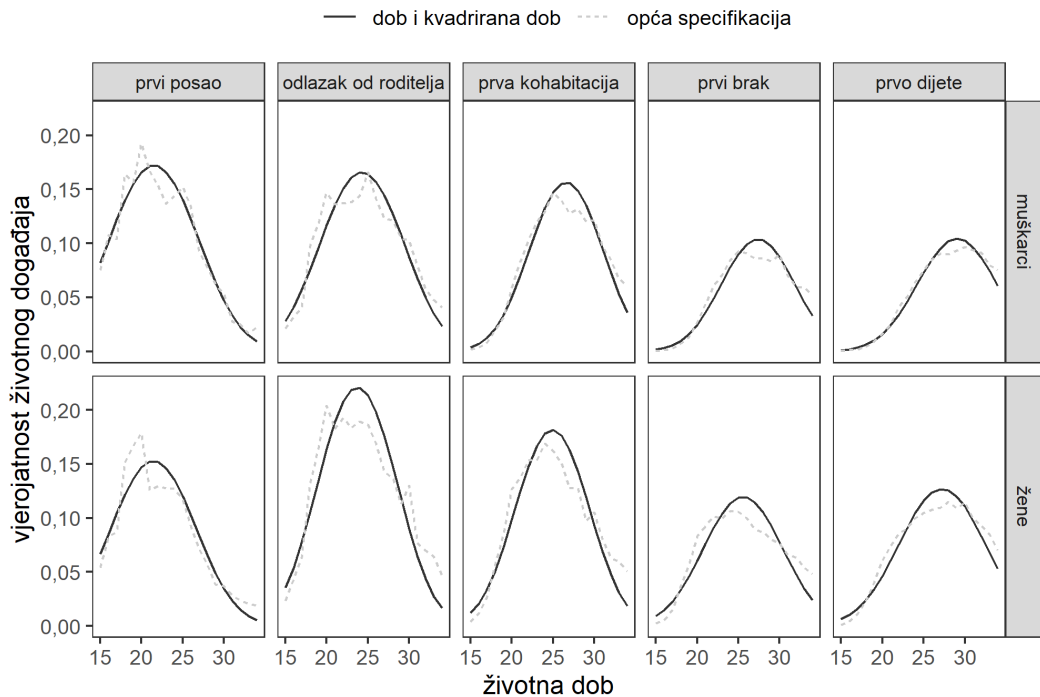
3.2. Analitički pristup

U prvoj analizi ispituje se kako se tranzicija u odraslu dob mijenjala među demografskim kohortama i jesu li se te promjene drukčije odvijale u različitim europskim regijama. Kao kovarijate razmatramo četiri dobro poznate demografske kohorte (Dimock, 2019), tihu generaciju (rođene između 1928. i 1945.), *baby boomere* (rođene između 1946. i 1964.), generaciju X (rođene između 1965. i 1980.) i milenijalce (rođene između 1981. i 1996.) i sedam europskih regija: sjevernu Europu

(Danska, Finska, Island, Norveška, Švedska), zapadnu Europu (Belgija, Francuska, Irska, Nizozemska, Ujedinjeno Kraljevstvo), srednju Europu – zapad (Austrija, Njemačka, Švicarska), srednju Europu – istok (Češka, Mađarska, Poljska, Slovačka), istočnu Europu (Estonija, Latvija, Litva), jugoistočnu Europu (Bugarska, Crna Gora, Hrvatska, Srbija, Slovenija) i južnu Europu (Cipar, Italija, Portugal, Španjolska).

Analiza započinje najjednostavnijim modelima koji sadržavaju samo dob: linearnu i kvadriranu. Linearna i kvadrirana dob u ovom slučaju zajednički opisuju osnovni rizik (engl. *baseline hazard*) u modelima analize povijesti događaja, odnosno vjerojatnost životnog događaja u određenoj dobi, pod uvjetom da se taj događaj već nije dogodio. Postoje i drugi načini za specifikaciju osnovnog rizika (iskušali smo ih nekoliko u sklopu ove analize), no kako pokazuje Grafikon 1, dob zadana kao polinom drugog stupnja zadovoljavajuće dobro odgovara općem modelu u kojem je dob zadana kao stepenasta funkcija (model s indikator-varijablama za svaku pojedinačnu dob, osim za referentnu kategoriju), zato smo se odlučili za ovu jednostavnu i razumljivu specifikaciju.

Grafikon 1: Specifikacija modela analize povijesti događaja u diskretnom vremenu

U najjednostavnije modele, koji sadržavaju samo dob (linearnu i kvadriranu), u sljedećim koracima dodajemo kovarijate, demografsku kohortu i europsku regiju te ispitujemo jesu li i u kojoj mjeri te varijable povezane sa životnim događajima koje analiziramo. Zatim preko interakcije između dobi i demografske kohorte ispitujemo jesu li se i kako obrasci životnih događaja prema dobi mijenjali među europskim generacijama. Ako interakcija između dobi i demografske kohorte poboljšava model, onda to upućuje na neproporcionalne učinke demografske kohorte, odnosno upućuje na statistički signifikantne promjene u obrascima tranzicije u odraslu dob među generacijama (drugim riječima, oblici krivulja kakve su prikazane na Grafikonu 1 mijenjaju se među demografskim kohortama, a ne pomiču se proporcionalno prema gore ili prema dolje, ovisno o generaciji). Naposljetku ispitujemo i jesu li se te promjene među demografskim kohortama odvijale drukčije u različitim europskim regijama, uvodeći trosmjernu interakciju između dobi, demografske kohorte i europske regije. Kao i u prethodnom slučaju, ako je model s interakcijom statistički bolji od jednostavnijeg modela bez interakcije, onda to sugerira da su se međugeneracijske promjene u tranziciji u odraslu dob odvijale drukčije u različitim europskim regijama. Modele uspoređujemo koristeći se testovima omjera vjerodostojnosti (engl. *likelihood ratio tests*, dalje u tekstu koristimo se kraticom LR testovi) i s obzirom na Akaikeov i Bayesov informacijski kriterij (pri čemu manje vrijednosti označuju bolje modele). S obzirom na velik broj procijenjenih koeficijenata u tako zadanim modelima, u nastavku ćemo tablično prikazati samo rezultate koji se odnose na međusobne usporedbe modela (vidjeti Tablicu 2), što će nam omogućiti da ocijenimo poboljšavaju li interakcije modele, a ostale dobivene rezultate prikazat ćemo grafički, u obliku procijenjenih vjerojatnosti životnih događaja prema dobi s obzirom na demografsku kohortu (vidjeti Grafikon 2) i europsku regiju (vidjeti Grafikon 3). Osim što ćemo tako uštedjeti prostor, olakšat će nam i interpretaciju rezultata.

U drugoj analizi naglasak stavljamo na prvo roditeljstvo i istražujemo kako su ostali životni događaji u sklopu tranzicije u odraslu dob povezani s tim događajem. I ovdje se koristimo metodama analize povijesti događaja u diskretnom vremenu i procjenjujemo modele logističke regresije, a uz dob (linearnu i kvadriranu), demografsku kohortu i europsku regiju kao kovarijate upotrebljavamo obrazovanje (fiksni kovarijat²), ulazak na tržište rada, odlazak od roditelja, ulazak u kohabitaciju i sklapanje braka (u vremenu/s dobi promjenjivi kovarijati). Dakle, varijable koje smo ranije tretirali kao zavisne, ovdje postaju kovarijati, kako bismo ustanovili što tijekom tranzicije u odraslu dob potiče ili obeshrabruje mlade Europljane i Europljanke na prvo roditeljstvo i jesu li se i u kojoj mjeri ti čimbenici mijenjali među generacijama te kako se razlikuju među europskim regijama. Rezultate interpretiramo

² Nažalost, obrazovanje nije bilo moguće tretirati kao kovarijat čija se vrijednost mijenja s dobi.

koristeći se omjerima šansi, odnosno potenciranim koeficijentima iz logističke regresije. Pozitivan koeficijent odgovara omjeru šansi većem od 1, a negativan koeficijent odgovara omjeru šansi manjem od 1. U našoj analizi omjeri šansi pokazuju kako se šanse za prvo roditeljstvo, u usporedbi sa šansama za neimanje djeteta, mijenjaju s jediničnom promjenom kovarijata (uz konstantne ostale kovarijate). Kao posljednji korak u analizu uvodimo i interakcije između svakoga životnog događaja u sklopu tranzicije u odraslu dob i demografske kohorte, odnosno europske regije, čime dopuštamo da se omjeri šansi koji opisuju efekte drugih životnih tranzicija na prvo roditeljstvo razlikuju među generacijama i među europskim regijama. Ako je omjer šansi za interakciju manji od 1, onda je povezanost slabija od one koja je očekivana kad se razmatraju samo glavni efekti, a ako je omjer šansi za interakciju veći od 1, onda je povezanost jača.

Pripremu podataka i statističku analizu proveli smo u softveru STATA 16.1 (StataCorp, 2019), a grafičke prikaze izradili smo u R-u s pomoću paketa ggplot2 (Wickham, 2016). U *online* suplementu na stranicama časopisa dostupni su anotirani dnevni radovi (tzv. *log* datoteke) iz softvera STATA, iz kojih su vidljivi koraci u provedenoj analizi te proizišli rezultati, od kojih su neki upotrijebljeni kao osnova za izradu vizualizacija prikazanih u nastavku rada.

4. REZULTATI I RASPRAVA

4.1. Kako se tranzicija u odraslu dob mijenjala među demografskim kohortama i jesu li se međugeneracijske promjene u tranziciji u odraslu dob odvijale različito u različitim europskim regijama?

Prva analiza u ovom radu usmjerena je na međugeneracijske promjene u tranziciji u odraslu dob u Europi pa Tablica 2 uspoređuje seriju modela analize povijesti događaja u diskretnom vremenu u kojima su zavisne varijable životni događaji povezani s tranzicijom u odraslu dob, modelirani odvojeno za muškarce i žene. Model 1 najjednostavniji je model u Tablici 2, koji uz dob (linearnu i kvadriranu) sadržava još dvije varijable, demografsku kohortu i europsku regiju. Te dvije varijable bitno poboljšavaju modele u usporedbi s polazišnim modelom, koji sadržava samo varijable koje se odnose na dob, što je vidljivo iz LR testa u Tablici 2 i iz nižih vrijednosti informacijskih kriterija u odnosu na polazišni model.

Model 2 nadograđuje Model 1 interakcijom između dobi i demografske kohorte. To znači da Model 2 dopušta neproporcionalne efekte demografske kohorte, tj. dopušta da se vjerojatnost životnog događaja mijenja na različit način s dobi u svakoj analiziranoj generaciji. U tom smislu Tablica 2 sažima prvi važan nalaz ovog rada, a to je da se tranzicija u odraslu dob različito odvijala u različitim demografskim

kohortama. Model 2 statistički je bolji od Modela 1 prema svim pokazateljima u Tablici 2: LR test upućuje na to da je interakcija između demografske kohorte i dobi signifikantna na svim uobičajenim razinama u svim modelima, na što upućuju i niže vrijednosti informacijskih kriterija (jedina je iznimka Bayesov informacijski kriterij koji je blago porastao u modelu za odlazak od roditelja za muškarce).

Tablica 2: Usporedba različitih modelskih specifikacija za životne događaje koji označuju tranziciju u odraslu dob

	Hi-kvadrat iz LR testa (p-vrijednost)	AIC	BIC
modeli za MUŠKARCE			
prvi posao			
Model 1	1678,29 (0,0000)	99 045	99 163
Model 2	410,48 (0,0000)	98 646	98 824
Model 3	1433,72 (0,0000)	97 345	98 172
odlazak od roditelja			
Model 1	3164,29 (0,0000)	104 111	104 232
Model 2	29,75 (0,0000)	104 093	104 275
Model 3	987,38 (0,0000)	103 238	104 087
prva kohabitacija			
Model 1	1087,19 (0,0000)	106 376	106 501
Model 2	251,13 (0,0000)	106 137	106 324
Model 3	511,51 (0,0000)	105 758	106 631
prvi brak			
Model 1	3826,50 (0,0000)	92 802	92 928
Model 2	386,89 (0,0000)	92 427	92 617
Model 3	619,93 (0,0000)	91 939	92 827
prvo dijete			
Model 1	2164,38 (0,0000)	93 944	94 072
Model 2	290,77 (0,0000)	93 666	93 857
Model 3	525,38 (0,0000)	93 272	94 165

	Hi-kvadrat iz LR testa (p-vrijednost)	AIC	BIC
modeli za ŽENE			
prvi posao			
Model 1	2736,38 (0,0000)	116 271	116 392
Model 2	894,40 (0,0000)	115 388	115 571
Model 3	1384,55 (0,0000)	114 136	114 987
odlazak od roditelja			
Model 1	2583,01 (0,0000)	120 674	120 796
Model 2	104,78 (0,0000)	120 582	120 763
Model 3	1063,56 (0,0000)	119 650	120 498
prva kohabitacija			
Model 1	985,46 (0,0000)	127 471	127 596
Model 2	222,73 (0,0000)	127 261	127 447
Model 3	741,99 (0,0000)	126 651	127 522
prvi brak			
Model 1	4639,24 (0,0000)	119 227	119 353
Model 2	657,85 (0,0000)	118 581	118 771
Model 3	1006,12 (0,0000)	117 707	118 593
prvo dijete			
Model 1	2326,08 (0,0000)	124 884	125 011
Model 2	595,64 (0,0000)	124 300	124 491
Model 3	832,06 (0,0000)	123 600	124 491

LR označuje *likelihood ratio* tj. omjer vjerodostojnosti; AIC označuje Akaikeov informacijski kriterij; BIC označuje Bayesov informacijski kriterij.

Napomena: Model 1 sadržava varijable dob i kvadriranu dob, generaciju, europsku regiju (samo glavni učinci), u Modelu 2 uključena je interakcija između dobi i generacije (dvosmjerna interakcija), a u Modelu 3 uključena je interakcija između dobi, generacije i europske regije (trosmjerna interakcija). LR test uspoređuje redom Model 1 s modelom koji sadržava samo varijable dob i kvadriranu dob, Model 1 s Modelom 2 te Model 2 s Modelom 3.

Umjesto tablično, u obliku procijenjenih koeficijenata, rezultate iz Modela 2 prikazujemo grafički. Kako bismo što bolje razumjeli implikacije dobivenih regresijskih koeficijenata, Grafikon 2 prikazuje kako se vjerojatnosti svakog od analiziranih

životnih događaja³ mijenjaju s dobi za svaku razmatranu demografsku kohortu, odvojeno prema spolu. S Grafikona 2 jasno je vidljiva odgoda većine životnih događaja za kasniju dob u mlađim generacijama, što osobito dolazi do izražaja kod događaja koji se odnose na formiranje obitelji, odnosno kod ulaska u (izvan)bračni suživot s partner(ic)om i kod dobivanja djece.

Starije kohorte (posebno *baby boom* generacija) ušle su u odraslu dob u vrijeme poslijeratnoga ekonomskog oporavka i gospodarskog rasta te razvoja socijalne države koji su omogućili većini mladih odraslih da brzo postanu ekonomski neovisni (Chauvel i Schröder, 2014). S druge strane, generacija X i milenijalci odgađali su prvo zaposlenje ponajprije zbog duljega, postsekundarnog obrazovanja, ali i mogućeg utjecaja globalizacije koja je povećala nesigurnosti u tranziciji prema prvom poslu (Blossfeld i dr., 2005).

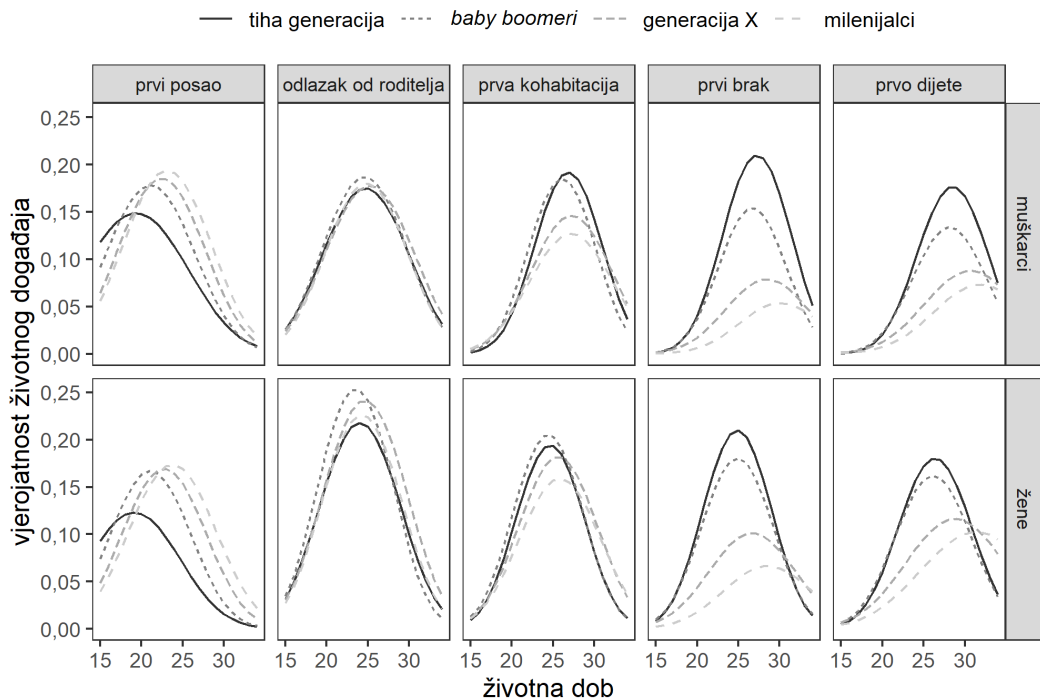
Obrasci napuštanja roditeljskog doma ne razlikuju se znatnije među promatranim demografskim kohortama, pogotovo kod muškaraca. Do sličnih nalaza došli su Billari i Liefbroer (2010) koristeći se podacima iz treće runde Europskoga društvenog istraživanja, koja je također sadržavala rotirajući modul o "tajmingu" životnih događaja koji se povezuju s tranzicijom u odraslu dob. Naša analiza dodatno je obuhvatila i generaciju milenijalaca te tri zemlje jugoistočne Europe koje nisu sudjelovale u trećoj rundi. Ta svojevrsna međugeneracijska konvergencija u obrascima odlaska od roditelja može se objasniti činjenicom da se napuštanje roditeljskog doma više ne mora svoditi na napuštanje zbog zasnivanja braka i djece, nego da postoje različiti putevi odlaska spojeni s pojavom alternativnih životnih aranžmana i destandardizacijom životnih događaja povezanih sa zajedničkim životom s partnerom (Elzinga i Liefbroer, 2007; Fokkema i Liefbroer, 2008). Moderna demografska ponašanja, poput kohabitacije, u novim su generacijama u dobroj mjeri kompenzirala tradicionalne razloge napuštanja roditeljskog doma iz starijih kohorti.

To je vidljivo i iz rezultata za prvu kohabitaciju i prvi brak, gdje mlađe generacije sve manje sklapaju brak, napose u dvadesetim godinama života, no to ne znači da su u jednakoj mjeri smanjili sklapanje partnerstva i izvanbračni zajednički život s partnerom. Teorija druge demografske tranzicije (Van de Kaa, 1987; Lesthaeghe, 1995) predviđa povećanje sklonosti za izvanbračnu kohabitaciju kod poslijeratnih generacija te odgodu i smanjivanje ulaska u formalnu bračnu zajednicu, posebice za najmlađe demografske kohorte. To može biti znak da se u mnogim zemljama pojavio novi oblik tranzicije u odraslu dob kojem brak više nije nužan preduvjet, kao što je to bio slučaj u ranijim razdobljima za starije kohorte.

³ Vjerojatnosti su procijenjene naredbom *margins* u STATI 16.1 nakon procjene Modela 2 za svaki životni događaj i za oba spola.

Vjerojatnost za dobivanje prvog djeteta u kasnim dvadesetima kod tihe generacije i *baby boomera* počela je padati za one koji do te dobi nisu dobili dijete, no to se promijenilo za generaciju X i milenijalce kod kojih je očito odgađanje roditeljstva. Odgoda rađanja za kasniju dob, jedan od ključnih činitelja niskih stopa fertiliteta, najprije je započela u zemljama zapadne i sjeverne Europe od sedamdesetih godina 20. stoljeća, a u kasnijim desetljećima proširila se diljem Europe (Sobotka, 2004). Bila je potaknuta, između ostaloga, povećanjem stope participacije žena na tržištu rada, ekspanzijom tercijarnog obrazovanja, brzim širenjem modernih sredstava kontracepcije, nestabilnim ekonomskim uvjetima i promjenama u partnerskom i spolnom ponašanju (Mills i dr., 2011).

Grafikon 2: Procijenjene vjerojatnosti životnih događaja koji označuju tranziciju u odraslu dob za različite demografske kohorte (procjene iz Modela 2)

Kako bismo istražili jesu li se međugeneracijske promjene u tranziciji u odraslu dob različito odvijale u različitim europskim regijama, u modele analize povijesti događaja u sljedećem koraku dodali smo trosmjernu interakciju, tj. interakciju između dobi, demografske kohorte i europske regije. Tablica 2 uspoređuje tako specificiran Model 3 s jednostavnijim Modelom 2, koji sadržava dvosmjernu interakciju između

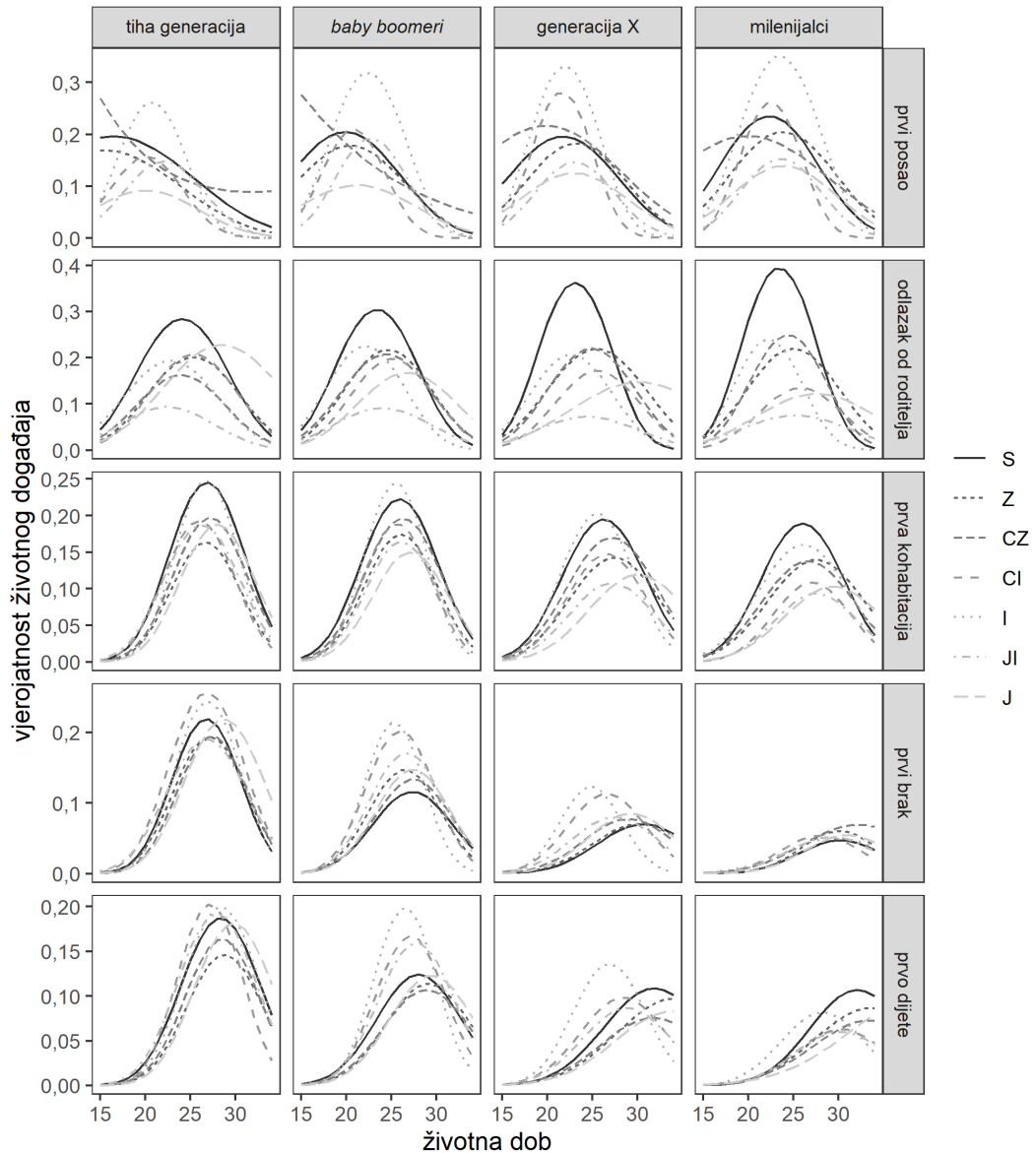

dobi i demografske kohorte, za svaki od analiziranih životnih događaja. LR testovi i vrijednosti Akaikeova informacijskog kriterija u svim slučajevima favoriziraju Model 3 u usporedbi s Modelom 2 (vrijednost Bayesova informacijskog kriterija, koji jače penalizira složenije modele od Akaikeova informacijskog kriterija, porasla je u modelima za prvu kohabitaciju, prvi brak i prvo dijete za muškarce te u modelu za prvu kohabitaciju za žene).

Na temelju rezultata iz Tablice 2 dolazimo do drugoga važnog nalaza ovog rada: kohortno-specifične tranzicije u odraslu dob razlikuju se među europskim regijama. Na Grafikonu 3 za muškarce i na Grafikonu 4 za žene prikazujemo vjerojatnosti svakoga od analiziranih životnih događaja koje su procijenjene na temelju Modela 3 za svaku razmatranu demografsku kohortu u svakoj razmatranoj europskoj regiji.

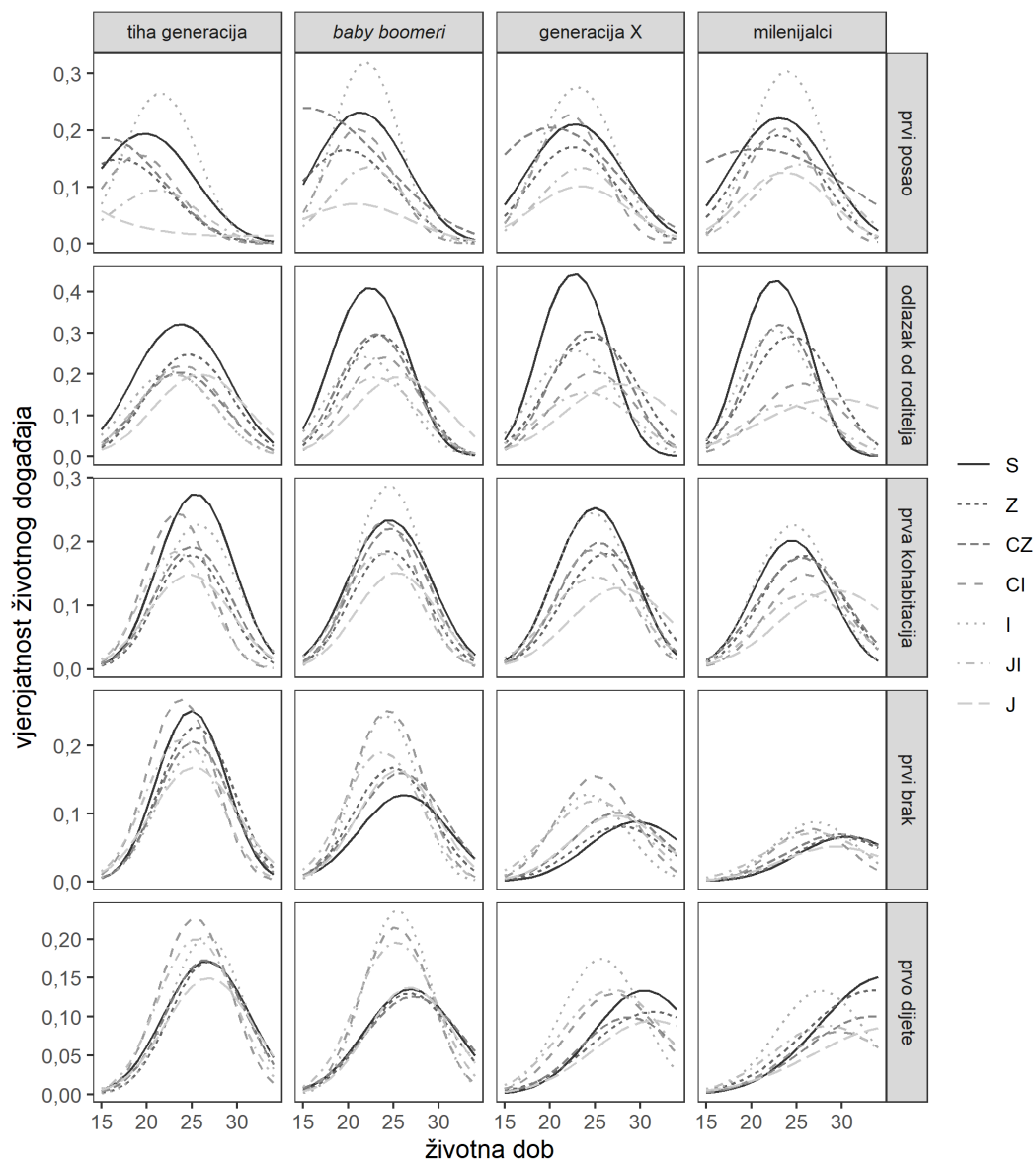
Razlike među europskim regijama velike su kad govorimo o ulasku na tržište rada i napuštanju roditeljskog doma. Na Grafikonima 3 i 4 vidljivo je da mladi iz različitih demografskih kohorti u južnoj Europi imaju nižu vjerojatnost zaposlenja od svojih vršnjaka u zapadnoj Europi, što je posebno očito za žene. Kod mladih žena na europskom jugu obrasci ulaska na tržište rada mijenjali su se među generacijama, odnosno povećavala se šansa zaposlenja kod mlađih kohorti. Od osamdesetih godina 20. stoljeća stopa participacije žena na tržištu rada i njihova ekonomska neovisnost u Španjolskoj i Portugalu znatno su se povećali, što je ostavilo učinka i na druge životne događaje poput ulaska u kohabitaciju i brak (Domínguez-Folgueras i Castro-Martín, 2008), povećavajući privlačnost kohabitacije na štetu braka. Istodobno, na europskom sjeveru izdašna država blagostanja ubrzala je vrijeme odlaska iz roditeljskog doma, zato što može djelovati kao oblik zaštitne mreže protiv nesigurnosti u tranziciji u odraslu dob (Blossfeld i dr., 2005). U zemljama jugoistočne Europe, gdje institucionalni aranžmani i socijalne politike nisu toliko razvijeni i podupirući za mlade, pronalazak prvog posla postupno se odgađao među kohortama, posebno za žene, dok je odlazak iz roditeljskog doma postao raspršeniji (posebno za muškarce) i nije koncentriran u uskoj određenoj dobi kao npr. u nordijskim zemljama.

Grafikon 3: Procijenjene vjerojatnosti životnih događaja koji označuju tranziciju u odraslu dob za različite demografske kohorte i europske regije (procjene iz Modela 3) – rezultati za muškarce

Napomena: U legendi S = sjeverna Europa, Z = zapadna Europa, CZ = srednja Europa – zapad, CI = srednja Europa – istok, I = istočna Europa, JI = jugoistočna Europa, J = južna Europa; vidjeti tekst u poglavlju 3.2 za klasifikaciju zemalja.

Grafikon 4: Procijenjene vjerojatnosti životnih događaja koji označuju tranziciju u odraslu dob za različite demografske kohorte i europske regije (procjene iz Modela 3) – rezultati za žene

Napomena: U legendi S = sjeverna Europa, Z = zapadna Europa, CZ = srednja Europa – zapad, CI = srednja Europa – istok, I = istočna Europa, JI = jugoistočna Europa, J = južna Europa; vidjeti tekst u poglavlju 3.2 za klasifikaciju zemalja.

Kod obiteljskih tranzicija (kohabitacija, brak i djeca), razlike među europskim regijama postoje, no smjer njihova kretanja isti je kad govorimo o međugeneracijskim promjenama. Trend kasnije kohabitacije vidljiv je i kod "južnjaka", koja je u mlađim generacijama još kasnija. To možemo povezati s familističkim obilježjima tih zemalja i općenito produženim suživotom s roditeljima, koji uglavnom svoju djecu ne potiču na samostalan život (Dalla Zuanna, 2001). Vidljiv je i trend odgode braka i kod muškaraca i kod žena, s tim da je u mlađim generacijama manje vjerojatan u mlađoj odrasloj dobi u svim europskim regijama. Kasni ulazak u roditeljstvo, posebno potaknut sve duljim obrazovanjem (Neels i dr., 2017), postaje sve češći trend ne samo u sjevernoj i zapadnoj Europi, nego i u drugim regijama, napose u Italiji i Španjolskoj, zemljama koje već desetljećima bilježe vrlo niske stope fertiliteta (Beaujouan, 2020). Ne tako davna ekonomska recesija u Europi potvrdila je da ekonomski nesigurna vremena nisu poticajna za sklapanje braka i rađanje djece (Sobotka i dr., 2011; Goldstein i dr., 2013). Priroda tržišta rada također se promijenila posljednjih desetljeća; budući da je tržište postalo konkurentnije, zahtjevnije i manje sigurno, mlade žene i muškarci često rade na privremenim i slabo plaćenim poslovima (Mills i Blossfeld, 2005).

4.2. Životni događaji povezani s tranzicijom u odraslu dob kao čimbenici prvog roditeljstva: međugeneracijske promjene i međuregionalne razlike

U drugoj analizi u ovom radu naglasak je na prvom roditeljstvu kao jednom od najvažnijih događaja kojim demografija obilježavaju tranziciju u odraslu dob (Shanahan, 2000). Cilj je istražiti kako je prvo roditeljstvo povezano s drugim važnim životnim događajima u mlađoj odrasloj dobi i mijenja li se i kako ta povezanost među demografskim kohortama te razlikuje li se i kako među europskim regijama. Analizu započinjemo modelom analize povijesti događaja za prvo roditeljstvo koji kao kovarijate uključuje: dob (linearnu i kvadriranu), demografsku kohortu odnosno generaciju, europsku regiju i obrazovanje te ulazak na tržište rada, odlazak iz roditeljskog doma, ulazak u prvu kohabitaciju i prvi brak. Fokus je na povezanosti drugih životnih tranzicija u sklopu tranzicije u odraslu dob s tranzicijom u prvo roditeljstvo.

Tablica 3 prikazuje omjere šansi procijenjene u modelima binarne logističke regresije za muškarce i za žene, s pomoću kojih opisujemo efekte na šanse za prvo roditeljstvo odvojeno za Europljane i Europljanke. Na primjer, ulazak na tržište rada kod muškaraca povećava šanse za prvo roditeljstvo za 19 % (odnosno 1,19 puta), dok u modelu za žene ne pronalazimo signifikantan efekt prvog zaposlenja na šanse za prvo roditeljstvo. Iz Tablice 3 vidimo da šanse za prvo roditeljstvo rastu s napuštanjem roditeljskog doma (za 26 % za muškarce i za 69 % za žene) i s ula-

skom u kohabitaciju (gotovo šesterostruko za muškarce i više nego peterostruko za žene), a posebice s ulaskom u brak (za muškarce koji sklope brak šanse za prvo roditeljstvo povećaju se čak osmerostruko, a za žene nešto više od 5,7 puta).

Tablica 3: Procjene (omjeri šansi) iz modela binarne logističke regresije za prvo roditeljstvo

	muškarci	žene
dob	1,320 ***	1,188 ***
dob na kvadrat	0,989 ***	0,991 ***
generacija		
tiha generacija	1 (ref.)	1 (ref.)
<i>baby boomeri</i>	0,941 *	1,046 *
generacija X	0,877 ***	1,100 ***
milenijalci	0,817 ***	1,040
regija		
sjeverna Europa	1 (ref.)	1 (ref.)
zapadna Europa	0,666 ***	0,915 ***
srednja Europa – zapad	0,659 ***	0,845 ***
srednja Europa – istok	0,840 ***	1,061 *
istočna Europa	1,115 **	1,339 ***
jugoistočna Europa	1,207 ***	1,355 ***
južna Europa	0,704 ***	0,831 ***
godine školovanja	0,973 ***	0,967 ***
odlazak na tržište rada	1,190 ***	1,009
odlazak od roditelja	1,260 ***	1,685 ***
ulazak u kohabitaciju	5,854 ***	5,212 ***
ulazak u brak	8,008 ***	5,742 ***
konstanta	0,002 ***	0,005 ***
N (osobe-godine)	283 895	280 945
pseudo R-kvadrat	0,3361	0,2907

*** $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; * $p < 0,1$; ref. označuje referentnu kategoriju. Napomena: u analizi su zadržani i ispitanici koji nikad nisu živjeli s roditeljima, zato varijabla koja se odnosi na napuštanje roditeljskog doma uključuje dodatnu kategoriju "Nikada nije živio/la s roditeljima", ali u tablici ne navodimo procjene omjera šansi za tu kategoriju.

Zanimljiv je nalaz i to da smo modele gradili postupno te kad su demografska kohorta i regija jedine varijable u modelima, onda koeficijenti uz demografsku kohortu za žene, kao i za muškarce, imaju silazan smjer, odnosno pronalazimo manje šanse za prvo roditeljstvo u mladoj odrasloj dobi za mlađe generacije. No, kad se uvrste i drugi kovarijati u model, onda se za žene (i za muškarce, ali gradijent ostaje silaznog smjera), procijenjeni koeficijenti uz varijablu koja se odnosi na demografsku kohortu znatno mijenjaju. To sugerira da drugi kovarijati koje razmatramo objašnjavaju taj silazni kohortni gradijent, osobito za žene.

U Tablici 4 istražujemo jesu li se učinci vezani uz druge životne tranzicije na šanse za prvo roditeljstvo promijenili u mlađim generacijama u usporedbi sa starijim generacijama. Procjene prikazane u Tablici 4 dobivene su iz osam različitih modela analize povijesti događaja za prvo roditeljstvo (po četiri modela za oba spola) u koje smo, procjenjujući jedan po jedan model, uključili interakciju između demografske kohorte i pojedine životne tranzicije, počevši s ulaskom na tržište rada i nastavljajući redom s odlaskom od roditelja, ulaskom u kohabitaciju i sklapanjem braka (dakle, procijenili smo po jedan model za svaku interakciju i svaki spol). U svakom od osam modela pronašli smo signifikantnu interakciju, što nas dovodi do još jednoga važnog nalaza ovog rada jer sugerira da se učinci životnih tranzicija u mladoj odrasloj dobi na šanse za prvo roditeljstvo razlikuju među generacijama. Na primjer, za milenijalce ulazak na tržište rada ima signifikantno jači učinak na šanse za prvo roditeljstvo nego za muškarce iz tihe generacije. Osobito su vidljive promjene u učinku sklapanja braka na prvo roditeljstvo: ulazak u brak u mlađim generacijama u sve je slabijoj vezi s imanjem djeteta, dok za ulazak u kohabitaciju vrijedi suprotno, posebno za milenijalce. I dok je u mnogim, osobito bivšim socijalističkim zemljama u desetljećima poslije Drugoga svjetskog rata životni tijek mladih (napose žena) bio vrlo predvidljiv, s ranim brakom i blizu univerzalnim rađanjem prvog djeteta (Sobotka, 2011), u zemljama sjeverne i zapadne Europe roditeljstvo izvan braka kroz generacije relativno je brzo postalo dominantnim demografskim ponašanjem (Billari i Liefbroer, 2010). Na temelju naših modela može se, na primjer, pokazati da je, govoreći u probalističkim terminima, u tihoj generaciji sklapanje braka povećavalo vjerojatnost za prvo roditeljstvo za 9,46 postotnih bodova kod muškaraca i za 9,52 postotnih bodova kod žena, no taj se efekt smanjio na 6,85 postotnih bodova kod milenijalaca odnosno na 8,06 postotnih bodova kod milenijalki.

Tablica 4: Procjene (omjeri šansi) za interakciju između generacije i odabranih životnih događaja u modelu binarne logističke regresije za prvo roditeljstvo

	ulazak na tržište rada	odlazak od roditelja	ulazak u kohabitaciju	ulazak u brak
muškarci				
tiha generacija	1 (ref.)	1 (ref.)	1 (ref.)	1 (ref.)
<i>baby boomeri</i>	0,947	0,822 **	1,014	0,796 **
generacija X	1,183 *	1,002	1,408 ***	0,643 ***
milenijalci	1,309 **	1,179	2,285 ***	0,608 ***
žene				
tiha generacija	1 (ref.)	1 (ref.)	1 (ref.)	1 (ref.)
<i>baby boomeri</i>	1,058	0,926	0,990	0,816 **
generacija X	1,149 **	1,070	1,061	0,674 ***
milenijalci	0,994	1,352 ***	1,517 ***	0,625 ***

*** $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; * $p < 0,1$; ref. označuje referentnu kategoriju. Napomena: prikazane su procjene iz osam različitih modela; svaki model sadržava samo jednu interakciju (za koju se u tablici prikazuju procijenjeni omjeri šansi) i uključuje glavne efekte svih ostalih varijabli koje su navedene u Tablici 3.

U Tablici 5 primjenjujemo isti pristup kako bismo istražili kako se efekti vezani uz druge životne tranzicije na šanse za prvo roditeljstvo razlikuju među europskim regijama. I u ovom slučaju procijenili smo osam zasebnih modela analize povijesti događaja za prvo roditeljstvo (po četiri modela za oba spola), uključujući u jednom po jednom modelu interakciju između europske regije i pojedine životne tranzicije.

Kad je riječ o ulasku na tržište rada, u usporedbi sa “sjevernjacima”, kod muškaraca iz istočne Europe jači je učinak prvog posla na prvo roditeljstvo, a kod žena je učinak prvog zaposlenja na imanje prvog djeteta u svim europskim regijama manji nego u sjevernoj Europi. Wood, Vergauwen i Neels (2015) upravo su za nordijske zemlje pronašli najjači pozitivan učinak ulaska na tržište rada na prvo rađanje, dok žene koje nisu aktivne na tržištu rada imaju manju šansu prvog rađanja. To nije iznenađujuće, zato što su to države s podupirućim obiteljskim politikama i izdašnim povlasticama koje posebno ciljaju zaposlene roditelje (Comolli i dr., 2020).

Istodobno, u odnosu na nordijske zemlje, odlazak iz roditeljskog doma osobito potiče prvo rađanje u južnoj Europi. Rezidencijalna neovisnost žena kroz desetljeća znatno je češće vezana uz obiteljske događaje poput braka ili rađanja, što

su potvrdila istraživanja za Španjolsku (Baizán i dr., 2003; Vitali, 2010), odnosno općenito za zemlje južne Europe (Buchmann i Kriesi, 2011).

U usporedbi s referentnim europskim sjeverom, kohabitacija u drugim europskim regijama ima slabiju vezu s prvim roditeljstvom, a ulazak u brak jaču. Za Hrvatsku i ostale zemlje jugoistočne Europe, sklapanje braka znatno podiže šanse za prvo roditeljstvo kod muškaraca. Slični su rezultati za postsocijalističke zemlje srednje Europe i zemlje južne Europe. Budući da je riječ o više generacija, teško je donositi generalizirane zaključke. No, ovaj nalaz upućuje na moguću vezu između normativnih očekivanja za muškarce u tim regijama pri formiranju novog kućanstva.

Tablica 5: Procjene (omjeri šansi) za interakciju između europske regije i odabranih životnih događaja u modelu binarne logističke regresije za prvo roditeljstvo

	ulazak na tržište rada	odlazak od roditelja	ulazak u kohabitaciju	ulazak u brak
muškarci				
sjeverna Europa	1 (ref.)	1 (ref.)	1 (ref.)	1 (ref.)
zapadna Europa	0,842	1,117	0,528 ***	1,129 *
srednja Europa – zapad	0,965	0,653 ***	0,558 ***	1,776 ***
srednja Europa – istok	1,069	0,930	0,650 ***	2,055 ***
istočna Europa	1,345 *	0,940	1,002	1,209 **
jugoistočna Europa	0,857	0,788 *	0,791 **	2,081 ***
južna Europa	1,046	1,697 ***	0,730 **	2,144 ***
žene				
sjeverna Europa	1 (ref.)	1 (ref.)	1 (ref.)	1 (ref.)
zapadna Europa	0,778 ***	1,096	0,553 ***	1,023
srednja Europa – zapad	0,794 **	0,673 ***	0,539 ***	1,382 ***
srednja Europa – istok	0,869	0,715 **	0,651 ***	1,582 ***
istočna Europa	0,984	0,740 **	1,115	1,039
jugoistočna Europa	0,840 **	0,871	0,685 ***	1,346 ***
južna Europa	0,834 **	1,300 *	0,723 ***	1,432 ***

*** $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; * $p < 0,1$; ref. označuje referentnu kategoriju. Napomena: prikazane su procjene iz osam različitih modela; svaki model sadržava samo jednu interakciju (za koju se u tablici prikazuju procijenjeni omjeri šansi) i uključuje glavne efekte svih ostalih varijabli koje su navedene u Tablici 3.

4.3. Ograničenja provedenog istraživanja i preporuke za buduća istraživanja

Ograničenje ovoga rada zapravo je njegova opisna narav: u radu opisujemo promjene među generacijama i razlike među europskim regijama u tranziciji u odraslu dob i raspravljamo o mogućim objašnjenjima, no ne testiramo ih. Iako Europsko društveno istraživanje u okviru modula koji prikuplja podatke o vremenu, tj. "tajmingu", životnih događaja omogućuje brojna i zanimljiva istraživanja o tranziciji u odraslu dob (i općenito vremenu važnih životnih događaja) u europskim zemljama (Billari i dr., 2021), ti retrospektivni podatci relativno su sažeti u usporedbi s drugim dostupnim izvorima (vidjeti npr. Falkingham, Evandrou i Vlachantoni, 2020), što ograničava ispitivanje hipoteza o ulozi nekih potencijalno važnih čimbenika povezanih s tranzicijom u odraslu dob. Primjerice, koristeći se podacima iz devete runde Europskoga društvenog istraživanja, nismo mogli pobliže istražiti završetak školovanja, životni događaj koji zauzima vrlo važno mjesto u tranziciji u odraslu dob, pa ni njegovu povezanost s ostalim životnim događajima kojima se u radu bavimo. S druge strane, velika je prednost Europskoga društvenog istraživanja broj zemalja koje pokriva, što dopušta provedbu zanimljivih komparativnih analiza, posebice u slučaju zemalja za koje su teme o životnom "tajmingu" još relativno nedovoljno istražene. Buduća istraživanja mogla bi detaljnije sagledati ulogu kontekstualnih čimbenika kako bi se bolje razumjele (a ne samo opisale) razlike u tranziciji u odraslu dob među europskim zemljama i regijama. Buduća istraživanja mogla bi ispitati i društvene norme o (ne)idealnom "tajmingu" važnih životnih događaja i pokušati ih povezati s vremenom kad do tih događaja u životima Europljana i Europljanki zapravo dolazi.

5. ZAKLJUČAK

Rezultati ove komparativne analize potvrdili su da se tranzicija u odraslu dob u 29 europskih zemalja različito odvijala za četiri demografske kohorte. Povrh toga, međugeneracijske promjene u tranziciji u odraslu dob odvijale su se drukčijim intenzitetom u sedam analiziranih europskih regija. Ovaj nalaz pokazuje važnost socioekonomskih, institucionalnih i normativnih čimbenika u objašnjavanju drukčijih putanja tranzicije u odraslu dob. Konkretno, između ostaloga, ekonomska snaga države, razina zaposlenosti i nezaposlenosti, obrazovni sustav, javne politike te kulturološka praksa u životnim aranžmanima mogu tu tranziciju olakšati ili otežati.

Buduća istraživanja mogu detaljnije ispitati koji su najbitniji kontekstualni čimbenici za pojedine zemlje i grupe zemalja i na taj način dati empirijsku podlogu za intervencije donositelja javnih politika i normativno uređenje države.

U radu smo pokazali da su se šanse prvog zaposlenja, odlaska iz roditeljskog doma, prve kohabitacije, prvog braka i prvog roditeljstva mijenjale prema dobi i za muškarce i za žene u Europi za svaku razmatranu demografsku kohortu. Zajedničko obilježje većine tih životnih događaja (s iznimkom odlaska iz roditeljskog doma) njihova je odgoda za kasniju dob u mlađim kohortama, što je osobito izraženo kod obiteljskih događaja: ulaska u (izvan)bračni suživot s partnerom i roditeljstva. Ovi su nalazi u skladu s teorijskim objašnjenjima koja navedene tranzicije mladih u odraslu dob tumače kao rezultat zajedničkog i složenog djelovanja ekonomskih, institucionalnih i kulturoloških čimbenika. Ona su dosad bila rijetko testirana za bivše socijalističke zemlje, osobito za zemlje bivše Jugoslavije, a ovaj rad daje spoznaju o validnosti primijenjenih teorijskih paradigmi u širemu europskom makrokontekstu.

Gore spomenuti čimbenici nisu imali jednak utjecaj u svim dijelovima Europe, što su potvrdile i nađene velike razlike među europskim regijama, napose kod ulaska na tržište rada i napuštanja roditeljskog doma. Kod obiteljskih tranzicija (kohabitacija, brak i djeca), razlike među europskim regijama također postoje, no smjer njihova kretanja među generacijama nije se mijenjao. Kod mlađih kohorti vidljiv je trend odgode, ali i znatno manja sklonost za ulazak u prvi brak i kod muškaraca i kod žena. Slično vrijedi i za prvo roditeljstvo, dok su se obrasci ulaska u prvu kohabitaciju s partner(ic)om znatno manje mijenjali među generacijama.

S druge strane, u radu smo pokazali da je prvo roditeljstvo povezano s ostala četiri životna događaja u mladoj odrasloj dobi i da se ta povezanost razlikuje među demografskim kohortama i među europskim regijama. U skladu s očekivanjima, ulazak u kohabitaciju, osobito za muškarce i ulazak u brak, pokazali su se kao najjači prediktori prvog roditeljstva. Učinci promatranih životnih događaja u mladoj odrasloj dobi na šanse za prvo roditeljstvo razlikuju se među generacijama, ali i među europskim regijama. Ta “tranzicija odgode”, kako su ju nazvali Kohler, Billari i Ortega (2002), varirala je među zemljama i u različitoj mjeri pridonosila (vrlo) niskim stopama fertiliteta u europskim zemljama u posljednjih nekoliko desetljeća. Hoće li se i u kojoj mjeri nastaviti u budućnosti, još nije posve jasno. Daljnja ekspanzija tercijarnog obrazovanja, kontinuirana ekonomska nesigurnost, partnerska nestabilnost među mlađim generacijama, razvoj novih tehnologija i digitalna tranzicija mogu pridonijeti nastavku odgode prvog roditeljstva i ostalih povezanih važnih životnih događaja u sklopu tranzicije mladih u odraslu dob. Iako je u ovu analizu uključena i Hrvatska, rad je fokusiran i na komparativni aspekt i nismo se zasebno osvrnuli na pojedinačne zemlje. Buduća istraživanja mogla bi detaljnije istražiti ovu tematiku, posebno za Hrvatsku. Unatoč svojoj većinski deskriptivnoj prirodi, držimo da je ovaj rad solidna polazišna točka za daljnju razradu i detaljnija buduća istraživanja.

FINANCIJSKA POTPORA

Nema je.

SUKOB INTERESA

Autori izjavljuju da nema sukoba interesa.

ETIČKO ODOBRENJE

Nije primjenjivo [sekundarna analiza podataka].

DOSTUPNOST PODATAKA I TRANSPARENTNOST

Podatci dostupni preko arhiva podataka Europskog društvenog istraživanja (ESS): ESS (2018). *European Social Survey Round 9 Data*. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. Data File Edition 3.1. <https://doi.org/10.21338/NSD-ESS9-2018>

Analitičke procedure u Stati dostupne su preko *online* Suplementa ovom članku (<https://hrcaak.srce.hr/ojs/index.php/rzs/libraryFiles/downloadPublic/231>).

LITERATURA

Aassve A, Burgess S, Chesher A i Propper C (2002). Transitions From Home to Marriage of Young Americans, *Journal of Applied Econometrics*, 17 (1): 1–23. <https://doi.org/10.1002/jae.636>

Aassve A, Arpino B i Billari FC (2013). Age Norms on Leaving Home: Multilevel Evidence from the European Social Survey, *Environment and Planning A: Economy and Space*, 45 (2): 383–401. <https://doi.org/10.1068/a4563>

Adserà A (2017). Education and Fertility in the Context of Rising Inequality, *Vienna Yearbook of Population*, 15 (Special issue on Education and fertility in low-fertility settings): 63–92. <https://doi.org/10.1553/populationyearbook2017s063>

Baizán P, Aassve A i Billari FC (2003). Cohabitation, Marriage, and First Birth: The Interrelationship of Family Formation Events in Spain, *European Journal of Population*, 19 (2): 147–169. <https://doi.org/10.1023/A:1023343001627>

Beaujouan E (2020). Latest-Late Fertility? Decline and Resurgence of Late Parenthood Across the Low-Fertility Countries, *Population and Development Review*, 46 (2): 219–247. <https://doi.org/10.1111/padr.12334>

Beaujouan E i Sobotka T (2019). Late Childbearing Continues to Increase in Developed Countries, *Population & Societies*, 562 (1): 1–4. <https://doi.org/10.3917/popsoc.562.0001>

- Bernardi L, Huinik J i Settersten RA Jr (2019). The Life Course Cube: A Tool for Studying Lives, *Advances in Life Course Research*, 41. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2018.11.004>
- Billari FC (2004). Becoming an Adult in Europe: A Macro(/Micro)-Demographic Perspective, *Demographic Research*, S3 (2): 15–44. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2004.S3.2>
- Billari FC (2005). Life Course Analysis: Two (Complementary) Cultures? Some Reflections With Examples From the Analysis of the Transition to Adulthood, *Advances in Life Course Research*, 10: 261–281. [https://doi.org/10.1016/S1040-2608\(05\)10010-0](https://doi.org/10.1016/S1040-2608(05)10010-0)
- Billari FC, Badolato L, Hagestad GO, Liefbroer AC, Settersten Jr RA, Spéder Z i Van Bavel J (2021). The Timing of Life: Topline results from Round 9 of the European Social Survey. *ESS Topline Results Series*, 11. http://www.europeansocialsurvey.org/docs/findings/ESS9_toplines_issue_11_timing_life.pdf (30. lipnja 2021.)
- Billari FC, Kohler H-P, Andersson G i Lundström H (2007). Approaching the Limit: Long-Term Trends in Late and Very Late Fertility, *Population and Development Review*, 33 (1): 149–170. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2007.00162.x>
- Billari FC i Liefbroer AC (2007). Should I Stay or Should I Go? The Impact of Age Norms on Leaving Home, *Demography*, 44 (1): 181–198. <https://doi.org/10.1353/dem.2007.0000>
- Billari FC i Liefbroer AC (2010). Towards a New Pattern of Transition to Adulthood?, *Advances in Life Course Research*, 15 (2–3): 59–75. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2010.10.003>
- Bloom D, Canning D, Fink G i Finlay JE (2010). The Cost of Low Fertility in Europe, *European Journal of Population*, 26 (2): 141–158. <https://doi.org/10.1007/s10680-009-9182-1>
- Blossfeld H-P, Klijzing E, Mills M i Kurz K (ur.) (2005). *Globalization, Uncertainty and Youth in Society*. London/New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203003206>
- Box-Steffensmeier JM i Jones BS (2004). *Event History Modeling: A Guide for Social Scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buchmann MC i Kriesi I (2011). Transition to Adulthood in Europe, *Annual Review of Sociology*, 37: 481–503. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-081309-150212>
- Bumpass LL, Sweet JA i Cherlin A (1991). The Role of Cohabitation in Declining Rates of Marriage, *Journal of Marriage and Family*, 53 (4): 913–927. <https://doi.org/10.2307/352997>
- Chauvel L i Schröder M (2014). Generational Inequalities and Welfare Regimes, *Social Forces*, 92 (4): 1259–1283. <https://doi.org/10.1093/sf/sot156>
- Comolli CL, Neyer GN, Andersson G, Dommermuth L, Fallesen P, Jalovaara M, Klængur Jónsson A, Kolk M i Lappegård T (2020). Beyond the Economic Gaze: Childbearing During and After Recessions in the Nordic Countries, *European Journal of Population*, 37: 473–520. <https://doi.org/10.1007/s10680-020-09570-0>
- Corijn M i Klijzing E (ur.) (2001). *Transitions to Adulthood in Europe. European Studies of Population, vol 10*. Dordrecht: Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-015-9717-3_13
- Dalla-Zuanna G (2001). The Banquet of Aeolus: A Familistic Interpretation of Italy's Lowest Low Fertility, *Demographic Research*, 4 (5): 133–162. [10.4054/DemRes.2001.4.5](https://doi.org/10.4054/DemRes.2001.4.5)
- Dimock M (2019). Defining Generations: Where Millennials End Generation Z Begins. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/01/17/where-millennials-end-and-generation-z-begins/> (12. ožujka 2012.)
- Domínguez-Folgueras M i Castro-Martín T (2008). Women's Changing Socioeconomic Position and Union Formation in Spain and Portugal, *Demographic Research*, 19 (41): 1513–1550. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2008.19.41>

- Elzinga CH i Liefbroer AC (2007). De-standardization of Family-Life Trajectories of Young Adults: A Cross-National Comparison Using Sequence Analysis, *European Journal of Population*, 23: 225–250. <https://doi.org/10.1007/s10680-007-9133-7>
- ESS (2018). *European Social Survey Round 9 Data*. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. Data File Edition 3.1. <https://doi.org/10.21338/NSD-ESS9-2018>
- Fahlén S i Oláh LS (2018). Economic Uncertainty and First-Birth Intentions in Europe, *Demographic Research*, 39 (28): 795–834. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2018.39.28>
- Falkingham J, Evandrou M i Vlachantoni A (ur.) (2020). *Handbook on Demographic Change and the Lifecourse*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781788974875>
- Fokkema T i Liefbroer AC (2008). Trends in Living Arrangements in Europe: Convergence or Divergence?, *Demographic Research*, 19 (36): 1351–1418. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2008.19.36>
- Gibson-Davis CM, Edin K, McLanahan S (2005). High Hopes but Even Higher Expectations: The Retreat From Marriage Among Low-Income Couples, *Journal of Marriage and Family*, 67 (5): 1301–1312. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2005.00218.x>
- Goldscheider F i Goldscheider C (1999). *The Changing Transition to Adulthood: Leaving and Returning Home*. London: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781452234014>
- Goldstein J, Kreyenfeld M, Jasilioniene A i Örsal DDK (2013). Fertility Reactions to the “Great Recession” in Europe: Recent Evidence from Order-Specific Data, *Demographic Research*, 29 (4): 85–104. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2013.29.4>
- Gustafsson S (2003). Optimal Age at Motherhood. Theoretical and Empirical Considerations on Postponement of Maternity in Europe. U: Zimmermann KF i Vogler M (ur.). *Family, Household and Work*. Berlin, Heidelberg: Springer, 345–367. https://doi.org/10.1007/978-3-642-55573-2_17
- Gustafsson S (2005). Having Kids Later. Economic Analyses for Industrialized Countries, *Review of Economics of the Household*, 3 (1): 5–16. <https://doi.org/10.1007/s11150-004-0977-x>
- Hajnal J (1965). European Marriage Patterns in Perspective. U: Glass DV i Eversley DEC (ur.). *Population in History. Essays in Historical Demography. Volume I: General and Great Britain*. New Brunswick: Aldine Transaction, 101–143
- Hoem JM, Kostova D, Jasilioniene i Mureşan C (2009). Traces of the Second Demographic Transition in Four Selected Countries in Central and Eastern Europe: Union Formation as a Demographic Manifestation, *European Journal of Population*, 25 (3): 239–255. <https://doi.org/10.1007/s10680-009-9177-y>
- Iacovou M (2010). Leaving Home: Independence, Togetherness and Income, *Advances in Life Course Research*, 15 (4): 147–160. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2010.10.004>
- Kiernan K (1986). Leaving Home: Living Arrangements of Young People in Six West-European Countries, *European Journal of Population*, 2 (2): 177–184. <https://doi.org/10.1007/BF01796889>
- Knaele D i Joshi H (2008). Postponement and Childlessness – Evidence From two British Cohorts, *Demographic Research*, 19 (58): 1935–1968. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2008.19.58>

- Kohler H-P, Billari FC i Ortega, JA (2002). The Emergence of Lowest-Low Fertility in Europe During the 1990s, *Population and Development Review*, 28 (4): 641–680. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2002.00641.x>
- Kravdal Ø i Rindfuss RR (2008). Changing Relationships Between Education and Fertility: A Study of Women and Men Born 1940 to 1964, *American Sociological Review*, 73 (5): 854–873. <https://doi.org/10.1177/000312240807300508>
- Kreyenfeld M, Andersson G i Pailhé A (2012). Economic Uncertainty and Family Dynamics in Europe: Introduction, *Demographic Research*, 27 (28): 835–852. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2012.27.28>
- Lappegård T (2002). Education Attainment and Fertility Pattern Among Norwegian Women. https://www.ssb.no/a/english/publikasjoner/pdf/doc_200218_en/doc_200218_en.pdf (12. ožujka 2021.)
- Lesthaeghe R (1995). The Second Demographic Transition in Western Countries: An Interpretation. U: Mason KO i Jensen A-M (ur.). *Gender and Family Change in Industrialized Countries*. Oxford: Clarendon Press, 17–62.
- Liefbroer AC i Toulemon L (2010). Demographic Perspectives on the Transition to Adulthood: An Introduction, *Advances in Life Course Research*, 15 (2–3): 53–58. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2010.10.002>
- Martin SP (2000). Diverging Fertility Among U.S. Women Who Delay Childbearing Past Age 30, *Demography*, 37 (4): 523–533. <https://doi.org/10.1353/dem.2000.0007>
- Meron M i Widmer I (2002). Unemployment Leads Women to Postpone the Birth of Their First Child, *Population*, 57 (2): 301–330. <https://doi.org/10.3917/popu.202.0327>
- Miller AR (2011). The Effects of Motherhood Timing on Career Path, *Journal of Population Economics*, 24 (3): 1071–1100. <https://doi.org/10.1007/s00148-009-0296-x>
- Mills M (2004). Stability and Change: The Structuration of Partnership Histories in Canada, the Netherlands, and the Russian Federation, *European Journal of Population*, 20 (2): 141–175. <https://doi.org/10.1023/B:EUJP.0000033862.83081.ad>
- Mills M i Blossfeld H-P (2005). Globalization, Uncertainty and the Early Life Course. A Theoretical Framework. U: Blossfeld H-P, Klijzing E, Mills M i Kurz K (ur.). *Globalization, Uncertainty and Youth in Society*. London/New York: Routledge, 1–23. <https://doi.org/10.4324/9780203003206>
- Mills M i Blossfeld H-P (2013). The Second Demographic Transition Meets Globalization: A Comprehensive Theory to Understand Changes in Family Formation in an Era of Rising Uncertainty. U: Evans A i Baxter J (ur.). *Negotiating the Life Course. Life Course Research and Social Policies*. Dordrecht: Springer, 9–33. https://doi.org/10.1007/978-90-481-8912-0_2
- Mills M, Rindfuss RR, McDonald P i te Velde E (2011). Why do People Postpone Parenthood? Reasons and Social Policy Incentives, *Human Reproduction Update*, 17 (6): 848–860. <https://doi.org/10.1093/humupd/dmr026>
- Modell J, Furstenberg FF Jr i Hershberg T (1976). Social Change and Transitions to Adulthood in Historical Perspective, *Journal of Family History*, 1 (1): 7–32. <https://doi.org/10.1177/036319907600100103>
- Neels K, Murphy M, Ní Bhrolcháin M i Beaujouan É (2017). Rising Educational Participation and the Trend to Later Childbearing, *Population and Development Review*, 43 (4): 667–693. <https://doi.org/10.1111/padr.12112>

- Neels K, Theunynck Z i Wood J (2013). Economic Recession and First Births in Europe: Recession-Induced Postponement and Recuperation of Fertility in 14 European Countries Between 1970 and 2005, *International Journal of Public Health*, 58 (1): 43–55. <https://doi.org/10.1007/s00038-012-0390-9>
- Pailhé A, Mortelmans D, Castro T, Cortina Trilla C, Digoix M, Festy P, Krapf S, Kreyenfeld MR, Lyssens-Danneboom V, Martín-García T, Rault W, Thévenon O i Toulemon L (2014). State-Of-The-Art Report: Changes in the Life Course, *Families And Societies working paper series*, 2014: 6. <http://www.familiesandsocieties.eu/wp-content/uploads/2014/12/WP6PailheMortelmansEtal2014.pdf> (12. ožujka 2021.)
- Rahman F i Tomlinson D (2018). Cross Countries: International Comparison of Intergenerational Trends, *LIS Working Paper Series, No. 732*. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/203018/1/1026674824.pdf> (12. ožujka 2021.)
- Reher DS (1998). Family Ties in Western Europe, *Population and Development Review*, 24 (2): 203–234. <https://doi.org/10.2307/2807972>
- Rindfuss RR (1991). The Young Adult Years: Diversity, Structural Change, and Fertility, *Demography*, 28 (4): 493–512. <https://doi.org/10.2307/2061419>
- Rindfuss RR, Morgan SP i Offutt K (1996). Education and the Changing Age Pattern of American Fertility: 1963–1989, *Demography*, 33 (3): 277–290. <https://doi.org/10.2307/2061761>
- Sanderson WC, Skirbekk V i Stonawski M (2013). Young Adult Failure to Thrive Syndrome, *Finnish Yearbook of Population Research*, 48: 169–187. <https://doi.org/10.23979/fypr.40934>
- Scherer S (2009). The Social Consequences of Insecure Jobs, *Social Indicators Research*, 93: 527–547. <https://doi.org/10.1007/s11205-008-9431-4>
- Schwanitz K (2017). The Transition to Adulthood and Pathways Out of the Parental Home: A Cross-National Analysis, *Advances in Life Course Research*, 32: 21–34. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2017.03.001>
- Shanahan MJ (2000). Pathways to Adulthood in Changing Societies: Variability and Mechanisms in Life Course Perspective, *Annual Review of Sociology*, 26: 667–692. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.667>
- Skirbekk V (2008). Fertility Trends by Social Status, *Demographic Research*, 18 (5): 145–180. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2008.18.5>
- Sobotka T (2004). *Postponement of Childbearing and Low Fertility in Europe* [doktorska disertacija]. Amsterdam: Dutch University Press.
- Sobotka T (2011). Fertility in Central and Eastern Europe after 1989: Collapse and Gradual Recovery, *Historical Social Research*, 2 (136): 246–296. <https://doi.org/10.12759/hsr.36.2011.2.246-296>
- Sobotka T, Skirbekk V i Philipov D (2011). Economic Recession and Fertility in the Developed World, *Population and Development Review*, 37 (2): 267–306. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2011.00411.x>
- Sobotka T i Toulemon L (2008). Overview Chapter 4: Changing Family and Partnership Behaviour: Common Trends and Persistent Diversity Across Europe, *Demographic Research*, 19 (6): 85–138. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2008.19.6>
- StataCorp (2019). *Stata Statistical Software: Release 16*, College Station, TX: StataCorp LLC.

- Tanturri M (2016). Aging Italy: Low Fertility and Societal Rigidities. U: Rindfuss R i Choe M (ur.). *Low Fertility Institutions, and their Policies: Variations Across Industrialized Countries*. Cham: Springer, 221–257. https://doi.org/10.1007/978-3-319-32997-0_9
- Van de Kaa DJ (1987). Europe's Second Demographic Transition, *Population Bulletin*, 42 (1): 1–59.
- Vignoli D, Drefahl S i De Santis G (2012). Whose Job Instability Affects the Likelihood of Becoming a Parent in Italy? A Tale of Two Partners, *Demographic Research*, 26 (2): 41–62. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2012.26.2>
- Vitali A (2010). Regional Differences in Young Spaniards' Living Arrangement Decisions: A Multilevel Approach, *Advances in Life Course Research*, 15 (2–3): 97–108. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2010.04.003>
- Wickham H (2016). *ggplot2: Elegant Graphics for Data Analysis*. New York: Springer-Verlag.
- Wood J, Vergauwen J i Neels K (2015). Economic Conditions and Variation in First Birth Hazards in 22 European Countries between 1970 and 2005. U: Matthijs K, Neels K, Timmerman C, Haers J i Mels S (ur.). *Population Change in Europe, the Middle-East and North Africa. Beyond the Demographic Divide*. Burlington: Ashgate, 45–81.
- Wu Z i Schimmele CM (2005). Repartnering After First Union Disruption, *Journal of Marriage and Family*, 67 (1): 27–36. <https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2005.00003.x>
- Yamaguchi K (1991). *Event History Analysis*. Newbury Park: Sage.

European Generations Growing Up: Demographic and Socioeconomic Events That Constitute the Transition to Adulthood in Europe

Ivan ČIPIN <https://orcid.org/0000-0002-5624-0359>

Faculty of Economics and Business, University of Zagreb, Croatia
icipin@efzg.hr

Petra MEDIMUREC <https://orcid.org/0000-0003-2616-2457>

Faculty of Economics and Business, University of Zagreb, Croatia
pmedimurec@efzg.hr

ABSTRACT

Using data for 29 countries from round 9 of the European Social Survey, this study investigates generational differences in transitioning to adulthood in Europe. We focus on major life events that make up the transition to adulthood; we describe separately by gender how the patterns of entering the labour market, leaving the parental home, entering a first cohabitation, first marriage formation and becoming a parent differ across generations and European regions. The results show that the patterns of transition to adulthood differ between the Silent Generation (born between 1928 and 1945), Baby Boomers (born between 1946 and 1964), Generation X (born between 1965 and 1980) and Millennials (born between 1981 and 1996), and that the cross-generational differences in the transition to adulthood vary across the seven European regions considered. First parenthood is associated with other life events within the transition to adulthood, while cohabitation and marriage are the strongest predictors of having a first child. The relationship between first parenthood and other life events that mark the transition to adulthood varies across generations and European regions. The findings point to the importance of socioeconomic, institutional, and normative factors in explaining the different pathways to adulthood. Furthermore, our inclusion of former socialist countries into the analysis, which was rarely done in previous research, contributes to the understanding of the validity of theoretical paradigms on the transition of youth to adulthood in a wider European macro-context. At the same time, the study also reveals the complexities of these transitions in light of their differences across European regions.

Key words: transition to adulthood, cross-generational differences, comparative analysis, European Social Survey

